

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

ПЕТУХОВА ЛЮДМИЛА ГРИГОРІВНА

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗАХИСТ ЯК ФЕНОМЕН ПСИХІЧНОГО
РОЗВИТКУ: АНАЛІЗ ТЕОРЕТИЧНИХ ОСНОВ ПРОБЛЕМИ
ТА КОНСТРУКТИВНИХ ІДЕЙ ЇЇ ДОСЛІДЖЕННЯ

19.00 01

Загальна психологія
Історія психології

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

ДНІПРОПЕТРОВСЬК-1994

ЛНБ України ім. В. Стефаника

00777284 (Z)

ЛБ 57.420

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Дніпропетровському державному університеті

Науковий керівник - кандидат психологічних наук,
доцент МЕНЬШИКОВА Н.Л.

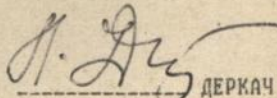
Офіційні опоненти: член-кореспондент АН України,
доктор психологічних наук,
професор ЯЦЕНКО Т.С.
кандидат психологічних наук,
доцент САМОЙЛОВ В.С.

Провідна організація - Інститут психології АПН України

Захист відбудеться 23 грудня 1994 року о 13 годині
на засіданні спеціалізованої ради К 053.24-07
в Дніпропетровському державному університеті
за адресою: 320050, пр. Гагаріна, 72

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці
Дніпропетровського державного університету
Автореферат розіслано 23 листопада 1994 року

Вчений секретар
спеціалізованої ради
кандидат психологічних наук,
доцент

ДЕРКАЧ Л.М.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ. В наш час, коли гострі соціально-економічні проблеми суспільства, несприятливе становище екологічного середовища призводять до розвитку дезадаптаційних процесів, до посилення психоемоційної нестабільності, порушенню нервово-психічного здоров'я дітей та дорослих, до деформації їх особистісних якостей, проблема психологічного захисту, на наш погляд, має особливу актуальність.

Крім того, відповідальне ставлення до психічного розвитку дітей в цілому, вирішення повсякденних практичних завдань їх навчання та виховання, своєчасний вияв болючих точок в їх розвитку неможливі без адекватних уявлень про такий складний психологічний феномен, яким є психологічний захист.

Разом з тим, на сьогоднішній день у вітчизняній науці існує певна кількість підходів, які протирічать один одному в порозумінні захисних явищ. Такий стан не сприяє об'єднанню та використанню ідей, напрацьованих в межах кожного із них та заважає подальшому просуванню у дослідженні проблеми психологічного захисту.

Діапазон уявлень про психологічний захист простягається від проголошення цього поняття "одним з основоположних в сучасній теорії особистості" (О.М.Михайлов, В.С.Ротенберг, 1990) до визнання захисних механізмів тільки теоретичними конструкціями, оскільки сами по собі вони безпосередньо не спостерігався (Ю.С.Савенко, 1976; Ф.В.Васильк, 1984; В.И.Мурбин, 1990). Частіше про психологічний захист використовуються

для пояснення деяких феноменів в психотерапевтичній практиці (С.М.Воловик, В.Д.Вид, 1975; В.Е.Рожнов, 1979; В.А.Ташликов, 1985; Б.Д. Карвзсарський, 1990 та ін.), вводяться у контекст різних теоретичних концепцій: установки (Ф.В.Басін, 1969; Ф.Е.Рожнов, М.Е.Бурно, 1978 та ін.), самосвідомості (І.С.Кон, 1978; В.В.Столін, 1983; Е.С.Соколова, 1989; С.Р.Пантилеев, 1991), саморегуляції (Б.В.Зейгарник, 1981; Е.С.Мазур, 1983 та ін.), пошукової активності (В.С.Ротенберг, 1994), адаптації (Ф.Б.Березін, 1987; А.А.Налчаджян, 1988), переживання (Ф.В.Василук, 1984), межособистісних відносин (А.У.Хараш, 1987; Т.С.Яценко, 1987) та інших. Різноманіття використовуваних засобів, відсутність термінологічної традиції в опису захисних явищ особливо яскраво відбивається у великому спектрі означень, що пропонуються вітчизняними дослідниками. В них психологічний захист являє собою частину інших психічних феноменів - діяльності, установки, свідомості, відносин та ін. Переважна більшість дослідників акцентують увагу на негативних, патологічних аспектах явища психологічного захисту. Це має деякий сенс щодо конкретних ситуацій в психіатричній практиці, але, на наш погляд, не виправдано як теоретичний підхід, бо в цьому випадку випадають з-під психологічного аналізу конструктивні аспекти цього явища, що мають неминуче значення в життєдіяльності людини. Крім того, психологічний захист як процесуально розгорнутий і функціонально виражаючий феномен, як феномен, притаманний всім етапам та рівням психічного розвитку людини, наскільки нам відомо, до цього часу не був предметом конкретних психологічних досліджень у вітчизняній науці.

Зазначені вище обставини визначили вибір теми дослідження, що реферується.

ПРЕДМЕТОМ ДОСЛІДЖЕННЯ є феномен психологічного захисту в теорії психологічної науки.

ОБ'ЄКТОМ ДОСЛІДЖЕННЯ є існуючі концепції і теорії психологічного захисту, психічного розвитку та інших феноменів, в просторі яких функціонує психологічний захист.

МЕТОМ ДОСЛІДЖЕННЯ є аналіз теоретичних основ проблеми психологічного захисту та виділення конструктивних ідей її дослідження, що мають принципове значення до подальшої розробки цієї проблеми.

Згідно з метою дослідження були визначені такі його **ЗАВДАННЯ**:

1. Провести теоретичний аналіз перспективних ідей дослідження психологічних феноменів, у просторі яких функціонує психологічний захист.

2. Виділити та систематизувати вихідні теоретичні положення щодо вивчення явища психологічного захисту на сучасному рівні розвитку наукової думки.

3. Описати модель функціонального становлення системи психологічного захисту в процесі психічного розвитку і дати визначення вищого рівня психологічного захисту - особистісного захисту.

4. Експериментально одержати та проінтерпретувати ілюстративні матеріали щодо висунутих у ході теоретичного дослідження положень.

Методологічну основу дослідження становлять головні принципи психології - детермінізму, системності та розвитку.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ : теоретичний аналіз наукової літератури; для отримання ілюстративних матеріалів були використані проєктивна методика Менншикової Н.Л., анкетування, спостереження, індивідуальні цілеспрямовані ба-

сіді.

НАУКОВА НОВИЗНА виконаної роботи полягає в постановці проблеми і логіці здійснення її теоретичного дослідження. Психологічний захист розглядається в широкому теоретичному контексті. Для його вивчення вперше використано ідею спектрального підходу. Пропонується нетрадиційне розуміння феномена психологічного захисту і його місця в психічній організації людини. В дослідженні подана авторська концепція функціонального становлення системи психологічного захисту в процесі психічного розвитку особистості.

ТЕОРЕТИЧНА ЗНАЧУЩІСТЬ дослідження полягає у формулюванні ряду вихідних теоретичних положень щодо вивчення феномену психологічного захисту на сучасному етапі розвитку психологічної науки, що створюють основу для висунування певних продуктивних гіпотез та їх верифікації в межах конкретних емпіричних досліджень.

Отримані у роботі результати мають певне ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ для вирішення ряду проблем, що пов'язані з вихованням та розвитком людини, зі становленням її особистості, з поданням їй психологічної допомоги у критичних для неї ситуаціях. Адекватні уяви про особливості існуючої у людини системи психологічного захисту, про її конструктивний або деструктивний характер являють собою необхідну умову створення відповідних розвиваючих і коригуючих програм, направлених на оптимізацію процесу особистісного розвитку.

НА ЗАХИСТ ВІНОСЯТЬСЯ ТАКІ ПОЛОЖЕННЯ:

1. Психологічний захист являє собою багатомірне, багаторівневе явище, вкленчене в процес психічного розвитку лю-

дини, функціонально направлене на підтримку системної цілісності психологічних новоутворень, які з'являються в його процесі.

2. Психологічний захист, який формується в процесі психічного розвитку, входить в його подальше протікання як суттєва внутрішня умова і стає, таким чином, одним із факторів психічного розвитку.

3. Універсальним індикатором явища психологічного захисту може вважатися критична, суб'єктивно важка для людини ситуація.

4. В процесі функціонального становлення психологічного захисту можна визначити, як найменше, три рівні: інфантильний, характерологічний або когнітивно-поведінницький та особистісний.

5. Особистісний захист - вищий рівень психологічного захисту, який формується на достатньо високому (особистісному) рівні психічного розвитку людини. Однією з ведучих форм особистісного захисту є ціннісно-змістова саморегуляція.

6. Багатомірний, багаторівневий характер феномена психологічного захисту диктує необхідність спектрального підходу до його вивчення і в діагностико-корекційній практичній діяльності.

АПРОБАЦІЯ РОБОТИ. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри загальної та медичної психології Дніпропетровського держуніверситету, доповідалися на міжвузівській науково-практичній конференції (Дніпропетровськ, 1992), на Міжнародних наукових Костяківських читаннях (Київ, 1992), Міжнародній науковій конференції (Київ, 1992) та підсумкових наукових конференціях Дніпропетровсь-

ного держуніверситету у 1992, 1993, 1994 роках.

СТРУКТУРА ДИСЕРТАЦІЇ. Робота складається з вступу, трьох розділів основної частини, закінчення, списку використаної літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У ВСТУПІ обґрунтовується актуальність дослідження, формулюються об'єкт, предмет, мета та завдання дослідження, характеризуються теоретико-методологічні основи та методи дослідження, висвітлюється його наукова новизна, теоретична та практична значущість, наводяться дані про апробацію роботи.

У ПЕРШОМУ РОЗДІЛІ - "Аналіз сучасного стану проблеми психологічного захисту у закордонній та вітчизняній літературі" - наводиться опис сучасного інформаційного простору уявлень про феномен психологічного захисту та обґрунтовується доцільність використання спектрального підходу до вивчення проблеми, яка досліджується. Цей розділ складається з трьох підрозділів, перший з яких присвячений розгляду проблеми психологічного захисту в контексті деяких методологічних проблем сучасної психології. Як відомо, уявлення про психологічний захист виникли вперше у межах ортодоксального психоаналізу, який опирався на основні постулати природно-наукового підходу до вивчення людини та бачив за всіма різноманітними проявами її психічного життя кілька законів, які не порушуються. Розвиток уявлень про захисні феномени відбувався у межах інших напрямків світової психологічної науки, які у своєму формуванні часто відштовхувались від критики основних положень психоаналізу. Деякі з них (на-

приклад, екзистенційна та гуманістична психологія), опинилися на позиціях гуманітарного підходу, що відобразилося на специфіці їхнього розуміння щодо феномена психологічного захисту.

Аналіз уявлень різних напрямків світової психології (психоаналізу, біхевіоризму, когнітивної, гуманістичної психології та ін.), про природу та суттєвість людини, її місце у світі показав, що кожний з напрямків абсолютизує ті чи інші рівні та вимірювання людського буття. Різноманітність та неоднозначність уявлень про феномен психологічного захисту в відображенням цього станoviща. Спектральний підхід, згідно з головною ідеєю якого протиріччя в позиціях окремих шкіл та напрямків науки відносно деякого феномену знімаються, якщо визнати їх не взаємовиключними, а взаємодоповнюваними, ми бачимо надто перспективним в плані подальшої розробки проблеми психологічного захисту.

Матеріали, наведені у другому підрозділі, дозволяють побачити той внесок, який був зроблений кожним з основних напрямків психології до сучасного інформаційного простору уявлень про психологічний захист. Так, в межах психоаналітичних уявлень про особистість були сформульовані суттєві ідеї, які, на наш погляд, не загубили свого значення на сучасному рівні розвитку науки:

- про те, що причиною розвитку захисної активності виступають хворобливі, конфліктні, "нестерпні" утримання свідомості;
- про те, що в якості "захисних механізмів" можуть виступити різноманітні форми поведінки людини;
- про те, що психологічний захист дозволяє особистості переборювати внутрішній конфлікт не до того, як він пара-

творюється у зовнішній;

- про те, що захисні механізми у нормі направлені на підтримку психічної рівноваги, на самообереження індивідуу у зовнішньому середовищі та оприяють його успішній соціалізації;

- про те, що в процесі психічного розвитку захисні механізми можуть відігравати як негативну, так і позитивну роль, ставати як причиною невротичних та соматичних порушень, так і бар'єром на шляху психічної дезінтеграції;

- про те, що конфліктні, хворобливі переживання раннього інфантильного досвіду людини мають велике значення у її подальшому житті.

В роботах учнів та опонентів З.Фрейда акцент в розумінні захисних явищ був зміщений з неусвідомлюваного характеру її функціонування на аналіз причин захисної активності. З ім'ям А.Адлера пов'язано появлення поняття компенсації, яке стало синонімом поняття психологічного захисту.

Теорія когнітивного дисонансу Л.Фестінгера збагатила інформаційний простір уявлень про захисні феномени докладним описом різноманітних форм за засобів послаблення дисонансу, які змістовно близькі до традиційно описаних механізмів захисту "Я". Дослідження поведінки людей у фруструючих ситуаціях, які були проведені в межах біхевіоріальних "моделей" людини, розширили уяви про поведінницькі прояви психологічного захисту. Гуманістичні теорії особистості з їх акцентом на проблемах пошуку людиною суті та інтегрованості свого буття, самоактуалізації, творчості, свободи вибору, відповідальності, здатності людини до керування власним розвитком дали можливість розставити нові акценти в розумінні захисних явищ (що, зокрема, знайшло відбиток у

появі теорії так званої "подолавної поведінки"). У вітчизняній науці спектр уявлень про психологічний захист дуже широкий. Але проведений аналіз показує, що незважаючи на різноманіття понятійних засобів, які використовувались, на відсутність термінологічної традиції в опису захистних явищ, в цілому (за рідкими виключеннями) існуючі трактування цього феномену повторюють традиційні психоаналітичні схеми. На наш погляд, ця обставина є обмежувачим чинником на шляху подальшого розвитку загальнопсихологічних уявлень про психологічний захист, оскільки психоаналітична модель людської поведінки та психіки - тільки один з можливих варіантів їх опису та розуміння.

Третій підрозділ присвячений аналізу проблеми індикаторів явища психологічного захисту. Як у закордонній, так і у вітчизняній літературі неодноразово висловлювалася думка про те, що захисні та компенсаторні механізми являють собою тільки теоретичні конструкції, що вони є не більш як один з можливих засобів описання окремих форм поведінки (А.Фрейд, Р.Шобак, Р.С.Валерстайн, М.С.Савенко, Ф.Ш.Валлек, В.І. Еурбін та ін.). Інші дослідники стверджують, що психологічний захист - природний механізм, іманентно притаманний психіці.

На наш погляд, певну ясність в означену проблему вносить думка В.П.Трусова про те, що будь-яке психологічне явище може бути описано конструктами різних рівнів складності і "віддаленості" від дійсності. Поняття психологічного захисту він відносить до конструктів, остаточної та однозначної операціоналізації яких провести неможливо, бо вони являють собою верифіцируемі гіпотези щодо взаємозв'язку між понятійно вираженими, але тільки опосередковано спостерігає-

ними явищами. В таких конструктах закладена можливість фіксації явища через індикатори, а не через спостереження тих явищ, які досліджуються. Аналіз існуючих концепцій виявив, що індикаторами явища психологічного захисту в них виступають різні феномени: суб'єктивно важка, психотравмуюча ситуація (стресу, конфлікту, фрустрації, кризи), як причина захисної активності, характер функціонування захисних процесів (усвідомлюваний-неусвідомлюваний, довільний-недовільний, активний - пасивний, викривлюючий - невикривлюючий реальність), уявлення про який дуже різноманітні у різних авторів; функціональна направленість захисних процесів (на зниження емоційної напруги, на інтеграцію особистості та самосвідомості, на досягнення адаптованості особистості). Не відкидаючи значущості інших індикаторів, ми прийшли до висновку, що універсальним індикатором явища психологічного захисту може вважатися суб'єктивно важка для людини, критична ситуація.

У ДРУГОМУ РОЗДІЛІ - "Психологічний захист як фактор психічного розвитку" - проблема розглядається в контексті проблем психічного розвитку людини. У першому його підрозділі наведені основні ідеї та положення сучасної психології розвитку, які служили нам методологічними орієнтирами при розгляді генетичних аспектів проблеми психологічного захисту. В ньому висвітлюється питання про рушійні сили психічного розвитку, про закономірності переходу психічних систем від нижчих рівнів розвитку до вищих, про динамічність, нелінійність, опосередкованість детермінаційних процесів та інші.

У другому підрозділі формування особистості розглядається як основний зміст процесу психічного розвитку, як формування "ядра" психічної природи людини. Аналіз існую-

чих підходів у вітчизняній психології особистості дозволив нам визначити основні ознаки особистісного рівня психічного розвитку. На наш погляд, він характеризується:

- наявність сформованого автономного початку ("ядра суб'єктивності"), який інтегрує численні зв'язки людини із світом, який диктує власну неповторну логіку її подальшого розвитку, дозволяє бути відносно незалежним від впливів середовища;

- наявність розвинутих свідомості та самосвідомості, здібності до рефлексії, які виступають у якості інструментів самокерівництва, саморозвитку, саморегуляції;

- наявність конструктивного, творчого початку, яке дозволяє людині ставати суб'єктом власного розвитку;

- наявність сформованої системи суб'єктивних відносин до світу та підпорядкованості життєдіяльності людини усталеній структурі цих відносин.

У третьому підрозділі подана авторська концепція функціонального становлення системи психологічного захисту в процесі психічного розвитку людини. Зміст її може бути переданий у таких положеннях.

В кожному момент свого життя людина реалізує деяку сукупність життєвих відносин. Досить упорядкована ієрархія цих відносин формується на вищому - особистісному - рівні психічного розвитку індивіду. Якщо за деяких об'єктивних чи суб'єктивних обставин стає неможливою реалізація окремих відносин чи їх сукупності, людина потрапляє до критичної для неї ситуації. Критична ситуація несе у собі загрозу руйнування або руйнує створену до цього моменту життя цілісність психологічного світу особистості, різних його "складових" - потреб, цілей, мотивів, цінностей і т.п.

На суб'єктивному рівні це відбивається появою негативно забарвлених емоційних переживань стеничного або астеничного характеру. Фрустрування малозначимих відносин призводить до незначних емоційних порушень, які можуть бути легко компенсовані "малими засобами" психологічного захисту - переключенням на інші відносини, використанням найпростіших прийомів емоційної аутостабілізації або ауто-стимуляції. Якщо порушені головні життєві відносини, що складають ціннісно-змістовне ядро його психологічного світу, то бурхливі афективні процеси, що розвиваються, можуть мати "погрозові клінічні наслідки" (Ф.Д.Басін), викликати порушення інтеграції поведінки та діяльності. Для переборювання таких сильних емоційних порушень потрібні значно більші "потужні" засоби психологічного захисту, ніж у першому випадку. На різних рівнях психічного розвитку арсенал засобів, які може використати людина для цієї мети, неоднаковий. В процесі онтогенезу у неї формується своєрідна система захисного реагування, специфіка якої обумовлена неповторними індивідуально-психологічними особливостями кожної людини та її життєвого шляху. Ця система має рівневий характер, пов'язаний з особливостями етапів психічного розвитку. В процесі її функціонального становлення можна визначити, як найменше, три рівня: інфантильний, характерологічний або когнітивно-поведінницький та особистісний.

Ранній інфантильний досвід людини закладає глибинні, наймену усвідомлені, і тому, найбільш ригідні в подальшому верстви системи психологічного захисту. На цьому рівні можуть сформуватися та закріпитися описані в психоаналізі "захисні механізми" (витискування, проєкції, заперечення та ін.), якщо вони виявляються "успішними" (у вну-

тривньому вимірі дитини) засобами адаптації до навколишнього середовища.

По мірі визрівання когнітивної сфери формується наступний рівень системи психологічного захисту, який відображає досвід усвідомленого подолання людиною критичних ситуацій, досвід активної взаємодії з навколишнім середовищем. Зміст цього рівня захисної системи складають характерні для даної людини захисні поведінницькі стереотипи (захисно-адаптивні комплекси). Подальший розвиток свідомості та самосвідомості, формування особистості з притаманною їй ієрархією ціннісно-змістовної сфери складають основу для освоєння вищого рівня регуляції поведінки - особистісної саморегуляції. На цьому рівні піддаються "перегляду" багато які із звичних стереотипів захисного реагування. В "світлі" головних цінностей загублюють свій мотиваційний статус деякі із зручних прийомів психологічного захисту, що ціннісно не приймаються особистістю.

По мірі функціонального становлення захисної системи ведучу роль починають відігравати щойно сформовані її рівні, але попередні повністю не загублюють свого значення.

В четвертому підрозділі надається визначення особистісного захисту, інтерпретується та ілюструється якість специфіка цього рівня психологічного захисту, яка полягає в тому, що на цьому рівні ведучими стають процеси та механізми ціннісно-змістовної саморегуляції (такі, як рефлексія, змістовне зв'язування, ціннісне розширення свідомості та ін.). Вони дозволяють людині бути відносно вільною у творчому виборі засобів захисного реагування у критичних життєвих ситуаціях.

У ТРЕТЬОМУ РОЗДІЛІ - "Самосвідомість і психологічний захист" - з позицій спектрального підходу аналізуються деякі концепції самосвідомості, в яких представлені уявлення про психологічний захист, обговорюються ілюстративні матеріали до основних ідей авторської концепції психологічного захисту.

Матеріали, наведені у першому підрозділі, дозволили нам виділити ряд суттєвих ідей щодо функціонування захисних явищ у сфері самосвідомості.

Різноманіття та взаємоперехрещеність відносин, в які вклучена людина, та діяльностей, що їх реалізують, потенційна конфліктність людського життя призводять до виникнення конфліктних змістів його власного "Я". Процеси самосвідомості особистості направлені на подолання цієї конфліктності, на становлення зв'язної системи особистісних змістів" (О.М. Леонт'єв). Їх результатом стає не тільки усвідомлення особистістю своїх рис та якостей ("Я-концепція"), але й вироблення того чи іншого ставлення до себе (В.В.Столін, С.Р.Пантилєєв). Об'єктивно конфліктна природа зміста "Я" призводить до розціплення у феноменальному полі суб'єкта відношення до себе на дві сфери - емоційно-ціннісну та самооцінну. Емоційно-ціннісне відношення до себе, яке дає узагальнену та невикривлену оцінку "Я" як умови самореалізації, в першу чергу, забезпечує регулятивну функцію самосвідомості по відношенню до соціальної життєдіяльності, в той час, як система самооцінок в більшій мірі підлегла дії захисних механізмів (С.Р.Пантилєєв). Психологічного захисту потребують і інші елементи "Я-концепції" - усталені "Я"-образи, як висока, так і низька самооцінка, в цілому - будь-які внутріособистісні утворення, що оформилися, як деяка цілісність (А.А.Найчадван, Б.С.Братусь

та ін.). Фрустрація (або її загроза) кожної з підструктур "Я-концепції" - специфічна психологічна проблема для особистості, тому їхній захист здійснюється самосвідомістю диференційовано, тобто кожна підструктура захищається специфічними захисними комплексами. В якості таких захисних засобів можуть виступити підструктури самої "Я-концепції", наприклад, "вітринні" "Я"-образи, що служать для захисту базальних її підструктур ("реального", "динамічного", "ідеального" Я). Процеси психологічного захисту на підсвідомому рівні знаходяться під контролем Я-концепції, а на рівні свідомості - під контролем актуалізованих ситуативних "Я"-образів (А.А.Налчаджян).

Особливості інфантильного досвіду людини можуть сприяти формуванню деяких патологічних засобів психологічного захисту (дискредитації неприйнятної частини досвіду, створенню штучних систем інтерпретації, "уходів" від діяльності та ін.), що направлені на підтримку прийнятного рівня його самооцінки і можуть призводити до соціальної дезадаптації особистості. Їх вияв та заміна більш адекватними засобами психологічного захисту - одне із завдань психокорекційної роботи (В.С.Братусь, Н.А.Розовський, В.Н.Цапкін).

В другому підрозділі на основі матеріалів, одержаних за допомогою проєктивної методики Меншиковой Н.А., обговорюється особливості захисної системи, пов'язані з "Я-концепцією" особистості та її самовідоменням, на різних етапах і рівнях психічного розвитку.

В закліченні формулюються систематизовані вихідні теоретичні положення щодо вивчення явища психологічного захисту на сучасному рівні розвитку наукової думки та намічаються можливі напрямки подальшого дослідження проблеми,

до розглядається. Проведене дослідження дає нам підстави вважати, що для того, щоб використовувати поняття психологічного захисту в якості інструмента пізнання цілісної людини, а не окремих її ситуативних проявів, уявлення про психологічний захист мають бути позбавлені від розуміння їх тільки як наслідку когнітивного та емоційного інфантизму, тільки як боротьби свідомого та несвідомого початків у психіці. На наш погляд, психологічний захист являє собою багатомірне, багаторівневе явище, включене в процес психічного розвитку людини, функціонально направлене на підтримку системної цілісності психологічних новоутворень, що з'являється у цьому процесі.

За межами даного дослідження залишилася відкритою деяка кількість питань, пов'язаних з особливостями становлення та функціонування системи психологічного захисту. У перспективі - дослідження динаміки становлення захисної системи в онтогенезі, виявлення основних фаз її розвитку, закономірностей в їх послідовній появі і умов, які забезпечують перехід від однієї фази до іншої.

Має відбутися пошук системотворчих форм захисту, виникаючих в процесі життєдіяльності, зон якісних змін системи психологічного захисту (по формі, по засобу функціонування, по специфіці змісту).

Загальна, кардинальна стратегія цих досліджень, на наш погляд, має бути в межах експериментального вивчення психологічного захисту як єдності процесуально розгорнутих функціонально дозріваючих та структурно оформлених моментів психічної діяльності.

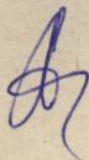
Зміст дисертації відображений у таких публікаціях автора:

1. Сравнительная характеристика выбора приемов психологической защиты у школьников и молодых учителей // Психолого-педагогические основы интенсификации учебного процесса. Дн-ск: ДГУ, 1991. С.71-82 (спільно з Н.Л. Меньшиковом, М.Л. Ямковом).

2. Специфика выбора приемов психологической защиты в жизни спортсменов // Актуальні проблеми психології: традиції і сучасність / Тези міжнародних наукових Костівківських читань. Київ, 1992. С.53-54 (спільно з Н.Л. Меньшиковом, Л.П. Охрименко, М.Л. Ямковом).

3. К вопросу о личности как субъекте психологической защиты // Психологія суб'єктивної активності особистості / Тези міжнародної конференції. Київ, 1993. С.36-37.

4. Методические рекомендации по диагностике и коррекции межличностных отношений в педагогическом процессе. Дн-ск: ДГУ, 1993.

455460

Петухова Л.Г. Психологическая защита как феномен психического развития: анализ теоретических оснований проблемы и конструктивных идей её исследования. Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.01 – общая психология, история психологии (рукопись), Днепропетровский госуниверситет, Днепропетровск, 1994.

В рамках спектрального подхода выявлены и систематизированы исходные теоретические положения изучения явления психологической защиты на современном этапе развития научной мысли. Представлена авторская концепция функционального созревания системы психологической защиты в процессе психического развития человека.

Ключові слова: психологічний захист, психічний розвиток, спектральний підхід.

Petuhova L.G. Psychological Defence as phenomenon of psychical development: analysis of theoretical basis of the problem and constructive ideas of its investigation. Dissertation to qualify for the degree of the Candidate of Psychological Sciences in General Psychology and History of Psychology (19.00.01).

Dnepropetrovsk State University, Dnepropetrovsk, 1994.

Initial theoretical tenets of studying of the phenomenon of psychological defence at the contemporary stage of the development of the science have been exposed and systematized in the limits of spectral approach (to the problem). The author's conception of functional ripening of the system of psychological defence during the process of psychical development of a person is presented.

Key words: psychological defence, psychical development, spectral approach.